

Ortadoğu'da Değişen Angajman Kuralları ve Gelişen Bölgesel İttifaklar II

AYHAN DOĞANER
Kıdemli Araştırmacı,
EDAM

Haziran 2024

Jeopolitik alanda Çin'in stratejik sessizliği, İran'ın stratejik sabrı, Türkiye'nin-yeniden-değerli yalnızlığı gibi tanımlar sıklıkla kullanılırken Orta Doğu'da sıcak çatışma ortamı artarak devam ediyor. İran ve İsrail arasında Nisan ayında gerçekleşen karşılıklı misillemeler sonrasında Mayıs'ın ikinci yarısında Refah'ta yaşanan gelişmeler uluslararası kamuoyunu öfkeliendirdi. ABD Başkanı Biden, 31 Mayıs'ta yeni bir ateşkes anlaşmasını uluslararası kamuoyu ile paylaştı. Netanyahu'nun 13 Haziran'da, Biden'ın Avrupa'da G-7 zirvesinde olduğu tarihte, ABD Kongresi'nde Kongre üyelerine hitap edecek.¹

İran'da 19 Mayıs'ta meydana gelen helikopter kazasında İran Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı ve diğer üst düzey yetkililerin ölümü ile bölgede tansiyon bir anda yükseldi. İran'ın kaza olduğu yönündeki resmi açıklamalarını, jeopolitik aktörler, komşu ülkeler ve İran'ın iç siyasi dinamikleri dahil herkes hemen kabullendiler. Hava şartları kötü, helikopter eskiydi. Başka ne olabilirdi ki?

MOSSAD'dan İran istihbaratına suçlama

İsrail Dış İstihbarat Servisi MOSSAD, 30 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, Avrupa genelindeki suç örgütlerinin kıtadaki İsrail ve Yahudi vatandaşları ile çıkarlarını hedef almak için İran tarafından görevlendirildiklerini iddia etti.²

MOSSAD, Mayıs ayında Brüksel'de İsrail Büyükelçiliğine atılan iki el bombası ve geçtiğimiz aylarda Stockholm kentinde İsrail Büyükelçiliğine yönelik eylem planlamalarında İran ile temas halinde olan iki İsveçli suç örgütünü işaret etti. Bu örgütlerden ilki, kaçakçılık ve şiddet içeren saldırılarla tanınan ve İsveç güvenlik teşkilatları tarafından ülkedeki en büyük suç örgütü olarak kabul edilen FOXTROT. MOSSAD, "Kürt Tilki" lakaplı Kürt asıllı İsveç vatandaşı Rua Majid'in suç faaliyetleri nedeniyle İran'da tutuklandığını ancak daha sonra İslam Cumhuriyeti tarafından Avrupa'da İsrail ve Yahudi hedeflerine karşı saldırılar düzenlemek üzere görevlendirildiğini söyledi. FOXTROT'un rakip çetesi RUMBA'nın da yine İran tarafından görevlendirildiği iddia ediliyor. Grubun başında Mayıs ortasında İsveç'teki İsrail Büyükelçiliği yakınında düzenlenen silahlı saldırının arkasında bulunan İsmail Abdo bulunuyor.³

¹ Kevin Liptak, Haley Talbot, "Netanyahu scheduled for speech to Congress on June 13, when Biden will be out of town," CNN, 03.06.2024, https://edition.cnn.com/2024/06/03/politics/netanyahu-scheduled-speech-congress/index.html?iid=cnn_buildContentRecirc_end_recirc

² Rina Bassist, "Mossad says Iran behind attacks on Israeli targets in Sweden, Belgium," Al Monitor, 30.05.2024 <https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/mossad-says-iran-behind-attacks-israeli-targets-sweden-belgium#ixzz8bzOYKFWW>

³ Ibid.

Orta Doğu'da bölgesel çatışma riski

Nisan ayında İran ve İsrail arasında yaşanan misillemeler sonrasında değişen angajman kuralları ile birlikte Hamas- İsrail çatışmasının bölgesel bir çatışmaya dönüşme riski, çatışmaların dokuzuncu ayında hala yüksek. İlk akla gelen ve gerçekleşme olasılığı yüksek olan risk, bu çatışmanın Kızıldeniz örneğinde olduğu gibi Akdeniz'e, Lübnan ve Suriye'ye genişlemesi. Ancak İran direniş eksenini tedbirli, Akdeniz kartını koz olarak sona saklıyor. Stratejistlerin en kötü senaryosu ise çatışmaların Irak ve Hürmüz Boğazı'nı da içerecek şekilde Körfez ülkelerini, Irak ve Suriye'deki ABD askeri hedeflerini de içine alarak genişlemesi.

Stratejistler, savaşan tarafların başarılarını, kaybedilen askeri, ekonomik güç, altyapının çökmesi, büyük insan kaybı ile değil, savaş sonrası elde edilen siyasi başarı ile ölçüyorlar. Dokuz ay sonra Hamas hala ayakta, 2007'den beri de direnişini sürdürüyor.

Hatta Hamas, İsrail'in 1 Nisan'da Şam'daki İran Konsoloslukuna saldırısı, İran'ın 13 Nisan misillemesi, 18 Nisan'da ise İsrail'in karşı misillemesi ile devam eden süreçte çatışma ve direniş ortamının daha geniş ve bölgesel konuma yükselmesinden memnun.

Gazze'de sekiz ay sonra savaşın kazananı yok, yaşanan çatışma ortamında İsrail'in de kayıpları fazla. İsrail'in uzun vadeli planları, jeopolitik çıkarları açısından bunca yaşananlardan sonra, İsrail için stratejik kazanımlar ve siyasi bir sonuç elde edilmeden Gazze savaşı sona eremez. Hamas, Filistin İslami Cihat ve Hizbullah tamamen yok edilemeyecek olsa bile iyice zayıflatılmalı. Bu nedenle İsrail ve taraflar arasında kısa süreli ateşkesler sağlansa da gerilimin ve şiddetin devamından yana olacaktır. İsrail'in iç siyasi dinamikleri de bunu destekliyor.

Gazze savaşı çoktan Lübnan'ın güneyine, Bekaa'ya, İsrail'in kuzeyine yayılmış durumda. Direniş ekseninde Husiler, Kızıldeniz'de ABD ve diğer batılı ülkelerin koalisyon güçlerine rağmen, tehdit katsayısını yüksek tutma konusunda başarılı. İran'ın İsrail'e karşı "stratejik sabrı", Nisan'da yaşanan misillemeler sonrasında "stratejik denge"ye evrildi.

Hamas açısından askeri ve insani kayıplar yüksek olmakla birlikte siyasi kazanımlar dikkate değer. Mayısın son haftasında İspanya, İrlanda ve Norveç, Filistin Devletini tanıdı. Gelişme İsrail'in yanı sıra Avrupa Birliği açısından da kaygı verici. İsrail ve ABD açısından ise durum daha karmaşık. Uluslararası alanda İsrail ve ABD'ye yönelik eleştiriler artıyor. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde İsrail aleyhine alınan karar önemli. İsrail'in savaş sonrası siyasi hedefleri hakkında belirsizlik sürüyor. İsrail, Hamas'ın Gazze'de yönetimi ele geçirdiği 2007 yılından beri Hamas ile çatışmalara devam ediyor, ancak her defasında Hamas daha güçlü bir şekilde ayakta kalıyor. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken aktörlerin tutumlarını ve olasılıklarının değerlendirilmesi gereken bazı senaryoları sıralayabiliriz.

1. Suriye Hizbullahı Kurulması olasılığı ve Rusya'nın tutumu

Gazze Savaşı'nda direniş ekseninin kararlılığı devam ederken, Lübnan, Irak ve Yemen örnekleri dikkate alınarak yeni bir vekil güç olarak "Suriye Hizbullah"ı kurulur mu sorusu önem kazanıyor. İran ve vekil güçlerinin tarihsel geçmişi, İran'ın temel dış politikası ve Suriye'deki güncel varlığı dikkate alındığında, Suriye Hizbullahı'nın kuruluşunun yakın bir gelecekte muhtemel olduğu ifade edilebilecektir. Bu adım Suriye iç savaşı sonrası İran'ın jeopolitik öncelikleri, direniş eksenini açısından da önemli bir kazanım olacaktır.

Ancak elbette bu olasılığı Ortadoğu'daki vekil savaşları konusunda oldukça deneyimli Rusya da görüyor. Rusya 1 Nisan saldırılarından bağımsız olarak, Gazze savaşının bölge ülkelerine yayılma riskini dikkate alarak, Golan sınırında, Suriye ordusuna ait askeri üslerde 11 Nisan'da, iki gözlem kulesi daha kurmuştu.⁴ Böylece, Golan'daki Rus gözlem noktalarının sayıları 14'e yükseldi.⁵

Rusya, Suriye'de de İran'ı dengelemeye çalışıyor, yeni bir cephe açılmasını istemiyor. Ancak Rusya, Suriye'nin hava sahasını kontrol etmekle birlikte İsrail hava kuvvetlerinin Suriye hava sahasına yönelik ihlallerine ise seyirci kalmayı seçiyor. Tüm bunlar yaşanırken Rusya, Ukrayna savaşında İran'ın insansız hava araçları (İHA), silah, füze desteğini, İran ise Kuzey Kore'nin askeri ve nükleer teknoloji alandaki iş birliğini dikkate almak zorundalar.

2. Batılı Güçlerin İsrail'e yönelik tutumu

ABD, İngiltere ve diğer Batılı güçler, hatta Ürdün ile bazı körfez ülkeleri, İran'ın İsrail'e yönelik 13 Nisan misillemesinde İsrail'e koşulsuz askeri, diplomatik ve siyasi destek verdiler. ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı CENTCOM şemsiyesi altında güçlü bir hava savunma sisteminin ilk tatbikatı yapıldı. Artık İsrail'i durdurmak her zamankinden daha zor. Fransa ise Gazze'de, İsrail/Hamas çatışmasında oyun dışı kaldığını düşünüyor. Fransa'nın, Şubat ayında sunduğu Lübnan/İsrail sınırından Hizbullah'ın çekilmesi, Lübnan ordusunun sınıra yerleştirilmesi teklifi ise uygulanabilir olmaktan ve bölge gerçeklerinden çok uzak.⁶

⁴ David İsrail, "A message to Israel? Russia deploys more forces in Syria's Golan Heights", 23.01.2024

<https://www.jewishpress.com/news/global/russia/russia-entering-the-war-zone-in-southern-syria-impacting-iaf-maneuverability/2024/01/23/>

⁵ Beatrice Ferhat, "Russia set up observation points in Syria near Golan Heights", Al Monitor, 19.02.2024, <https://www.al-monitor.com/originals/2024/02/russia-sets-observation-points-syria-near-golan-heights>

⁶ Fransa'dan İsrail, Lübnan ve Hizbullah'a üç aşamalı ateşkes teklifi, Independent Türkçe, 13.02.2024, <https://www.indyrturk.com/node/698466/d%C3%BCnya/fransadan-i%C3%87srail-i%C3%BCbnan-ve-hizbullaha-%C3%BC%C3%A7-a%C5%9Famal%C4%B1-ate%C5%9Fkes-teklifi>

3. Çatışmaların Lübnan, Suriye ve Mısır'a genişleme riski

Bölgede çatışma riskinin Hizbullah öznesinde genişleme potansiyeli, doğrudan Lübnan içindeki siyasi, etnik, mezhepsel yapıları, bölgeyle stratejik bağları olan Fransa ile Maruni inanç temelinde Vatikan gibi üçüncü ülke ve aktörleri akla getiriyor. Lübnan'daki Filistin kampları, Hamas ve İslami Cihad gibi Filistinli yapıların Lübnan'daki varlığı, bu yapıların Hizbullah ile yakın diyalogları, Hizbullah'ın Lübnan'daki ekonomik, sosyal, siyasi ve askeri gücü önemli.

Lübnan, Sünni, Şii, Dürzi, Türkmen, Maruni, Ortodoks, Ermeni, Süryani, Arap gruplardan oluşan çok çeşitli ve parçalı, provokasyona açık bir toplum. Dengeler değişken ve kırılabilir. 1975-1990 yılları arasında yaşanan, 15 yıl süren ve 100 binden fazla kişinin öldüğü, bir milyon insanın yerinden edilmesiyle sonuçlanan Lübnan iç savaşı ise hafızalarda yerini koruyor. ABD ve Fransa açısından ise Lübnan iç savaşı aynı zamanda bir travma. 1983'te Beyrut'ta bomba yüklü iki kamyonun, Amerikan ve Fransız karargahlarının bulunduğu alanda patlaması sonucu 241 Amerikan ve 58 Fransız askeri ölmüştü.⁷

Hatırlamak gerekirse, Lübnan'da iç savaş Filistinlileri taşıyan bir minibüse Falanjistlerin saldırılarıyla başlamıştı. Lübnan iç savaşını hazırlayan etkenlerin başında İsrail devletinin kurulmasından (1948) hemen sonra yüzbinlerce Filistinlinin göç etmek zorunda bırakılması sonucu Lübnan'da bir anda demografi değişmişti. 1975 yılında Lübnan nüfusunun yüzde 35'i Filistinli mültecilerden oluşuyordu.

Lübnan'da halen 12 ayrı Filistin mülteci kampı var. Lübnan güvenlik makamlarının ise Filistin kamplarına müdahale yetkisi yok. Öte yandan, Hizbullah Hamas ve Filistin İslami Cihad üzerinden Filistin kamplarında olup bitenden haberdar. Filistin kampları provokasyona açık. Kamplarda suç oranı yüksek, kaybedecek hiçbir şeyi olmayan, örgütsel aidiyeti bulunmayan, suça bulaşmış sıradan bir Filistinliye, 100 dolar karşılığında çok şey yaptırabilirsiniz.

Suriye'de 13 yıldır devam eden iç savaş, sonuçları ve etkileri itibariyle Lübnan'daki durumdan farksız. Suriye'de yabancı askeri güç ve noktaların sayısı 830. Suriye ulusal sınırları içerisinde ABD, Rusya, İran ve Türkiye komşu oldular, ki ABD'nin koalisyonunun içinde Fransız ve İngiliz güçler de var. Vekil güçler tarafında ise, Hizbullah, Afgan

⁷ "40 Years After Bombing That Killed Americans in Beirut, US Troops Again Deploy East of Mediterranean, usnews, 23.10.23

<https://www.usnews.com/news/world/articles/2023-10-23/40-years-after-bombing-that-killed-americans-in-beirut-us-troops-again-deploy-east-of-mediterranean>

Fatimiyyun Tugayları, PKK/KCK- YPG/SDG, Suriye Milli Ordusunun yanı sıra İslam Devleti terör örgütleri de Suriye'de konuşlu.

Lübnan ve Suriye'de, İsrail ve Hizbullah arasındaki çatışmaların derinliği ve kapsamı düzenli bir şekilde artıyor. Hizbullah ve İsrail arasında 2006'dan sonra tesis edilen kabul edilebilir caydırıcılık, kuvvet dengesi yerini kapsamlı bir çatışmaya bırakabilir.

Mısır ile İsrail arasında 27 Mayıs'ta Refah Kapısı'nın karşı tarafında yaşanan çatışmada bir Mısırlı askerın öldürülmesi Gazze krizinin nasıl büyük bir patlamanın kıvılcımı olabileceği endişelerini arttırdı. Mısır askeri ve güvenlik kuruluşlarının İsrail'e olan öfkesi ise ayrı bir risk konusu.⁸

Değişen angajman kurallarının Türkiye'ye yansımaları

Türkiye'de 2002 yılında yaşanan hükümet değişikliği ile birlikte, dış politikada uzun yıllar geri planda tutulan Orta Doğu ve Körfez ülkeleri öne çıktı. Bu ülkelerle iş birliği arttırma, Filistin meselesinin çözümüne kalıcı, duyarlı ve hakkaniyetli yaklaşım, Türk dış politikasının öncelikleri arasında yer aldı. Türkiye 2010 yılına gelindiğinde, İsrail ile iyi ilişkileri, Suriye'deki açılımları ve nüfuzu ile birlikte, Suriye- İsrail barış anlaşması sürecinde önemli roller üstlendi.

Ancak Türkiye'nin özellikle Arap baharı olarak adlandırılan konjonktürde Müslüman Kardeşler yanlısı dış politika seçimleri, Türkiye'yi NATO, AB gibi geleneksel ittifaklarının yanı sıra geniş Orta Doğu'da ve Körfez'de de yalnızlaştırdı. Türkiye Hamas ile yakınlaşırken, İsrail ile ayrıştığı bir süreç yaşadı. Öte yandan, Türkiye'deki iç dinamikler, 31 Mart yerel seçim sonuçları, Erdoğan Hükümeti'nin Gazze konusunda daha çok rol üstlenmesinin yolunu açtı. Ancak, Türkiye, ABD ve Batı'nın terörist olarak tanımladığı Hamas'ı özgürlük savaşçısı olarak kabul edip, İsrail'e karşı tutum alınca, İsrail-Hamas ateşkes görüşmelerinde devre dışında kaldı. Jeopolitik alanda Türkiye açısından kriz, başka krizleri tetikler hale geldi.

Erdoğan'ın Mayıs ayında planlanan Beyaz Saray ziyaretinin ertelenmesi, Türkiye'nin dış politikasında yaşanan sorunları devam ettiğini, "Değerli Yanlızlık" sürecinin sona ermediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Türkiye'nin Gazze krizine olan yaklaşımı ve Hamas'a olan desteği, Rusya, Mısır ve Körfez ile olan ilişkilerini de zora sokuyor. Öte yandan Türkiye, Suriye ve Lübnan'da yaşanacak bir istikrarsızlığın doğrudan kendi güvenliğine oluşturacağı tehdidin farkında. Lübnan iç savaşı döneminde, Bekaa Vadisi'nde PKK ve Türkiye'de eylem planlaması yapan Marksist

⁸ Amr Imam, Egypt-Israel border shooting: Casus belli or red flag?, Al Majalla, 29.05.2024

<https://en.majalla.com/node/318061/politics/egypt-israel-border-shooting-casus-belli-or-red-flag>

Leninist terör örgütler, Ermeni Asala Terör örgütü ile aynı zaman diliminde komşu kamplarda askeri eğitim aldılar. Suriye iç savaşında vücut bulan YPG/SDG ise 70 bin kişiye ulaşan yapısı, sahip olduğu silah envanteri, güçlü ABD desteği ile her zamankinden daha büyük bir tehdit.

Türkiye'nin, İran ve İsrail arasında çatışma alanına dönüşen, Irak ve Suriye'de yaşadığı PKK/KCK kaynaklı güvenlik endişeleri, olası askeri operasyonların 2024 yaz aylarında uygulanabilirliği açısından da düşündürücü. PKK ve Suriye'deki uzantısı YPG/SDG'nin Suriye'nin kuzeyinde Birleşmiş Milletler kararlarına aykırı olarak, seçimlere gideceği yönündeki açıklamalar⁹, NATO üyesi Türkiye'nin kararlı tutumu, Orta Doğu'da Gazze krizi kadar önemli, hatta Gazze krizinin devamı mahiyetinde jeopolitik sonuçları da olacak bir gelişmedir.

Irak Başbakanı Muhammed Şii El Sudani'nin 31 Mayıs'ta açıkladığı, "Suriye ve Türkiye arasında arabuluculuk, uzlaşma girişimi" ise dikkatle izlenmesi, İran tarafından da desteklenmesi gereken önemli bir adım.¹⁰

Türkiye, bölgesel barışa katkı verecek şekilde, jeopolitik gelişmeler ve iç güvenliğine dair tehditleri dikkate alarak, 21.yüzyılın gelişmelerine ve gerçeklerine uygun, akılcı, istikrarlı, güven verici, sürdürülebilir dış politika hedeflerini, müttefikleri ile ilişkilerini, bir kez daha gözden geçirmek zorunda.

Sonuç

Fransa ve İngiltere'nin Syces Picot Anlaşması ile başlayan, 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşu, Filistinlilerin Ürdün, Suriye, Lübnan'a göçleri, FKÖ eylemleri, Arap İsrail savaşları, direniş ekseninin kurulması ile devam eden tarihsel süreç ve krizler dikkate alındığında, Orta Doğu'da hiçbir şeyin değişmediğini, yakın bir gelecekte de değişmesinin mümkün olmadığını gözlemliyoruz.

Bölgede sürdürülebilir ve adaletli olmayan kriz yönetiminin, ABD seçimleri öncesinde İsrail lobbiesinin etkisi altına daha çok girmesi bekleniyor. Rasyonel akıl her zamanki gibi devre dışında. Küresel ve bölgesel aktörler ile BM gibi uluslararası kuruluşlar, İran-

⁹ Ezgi Akın, "Turkey's Erdogan threatens Syrian Kurdish groups as local elections near", Al Monitor, 30.05.2024

<https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/turkeys-erdogan-threatens-syrian-kurdish-groups-local-elections-near#ixzz8bza3HkGK>

¹⁰ Ezgi Akın, "Iraq's PM says Baghdad mediating potential Syria-Turkey reconciliation", Al Monitor, 01.06.2024

<https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/iraqs-pm-says-baghdad-mediating-potential-syria-turkey-reconciliation#ixzz8bzaypoAE>

Hamas/İsrail çatışmalarında artan risk karşısında, yeterli ve rasyonel bir davranış şeklini sergilemekten çok uzaklar.

Hamas ve İsrail arasında içinde bulunduğumuz günlerde taktiksel olarak geçici bir ateşkes, rehinelerin bir kısmının serbest bırakılması gibi bir gelişme yaşansa da, stratejik olarak büyük fotoğrafa bakıldığında, geleceğe yönelik beklentiler olumsuz.

Hindistan /Orta Doğu/Avrupa ekonomik koridoru (IMEC), Kalkınma Yolu Projesi, Kuşak Yol Projesi ve İbrahim Anlaşmaları Orta Doğu'da suların durulmasını bekliyor. Söz konusu projeler bir diğerrinin rakibi, alternatifi olmakla birlikte Bölge halkının özlediği barış ve umut ışığı olarak, güvenlik endişelerinin giderilmesini bekliyor.



Bu yayın yalnızca yazarların görüşlerini yansıtmaktadır.

Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM)

Hare Sokak No:16 34335 Akatlar, İstanbul

• Tel: + 90 212 3521854 • Fax: + 90 212 3515465 • www.edam.org.tr